

Клюєва Євгенія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарського та транспортного права
юридичного факультету Інституту управління та технологій
Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОДИФІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА

Анотація: У статті розглянуті основні проблемні питання щодо кодифікації морського права як на міжнародному, так і на національному рівні. Розглянуті основні етапи кодифікації національного морського права.

Ключові слова: морська галузь, кодифікація, морське право, нормативно-правові акти, конвенції.

Міжнародне морське право змінювалось упродовж розвитку цивілізації і вдосконалювалось в залежності від потреб самого людства. До остаточної кодифікації міжнародного морського права відносини, які виникали у зв'язку з використанням морських просторів, врегульовували за допомогою договорів, звичаїв, морської практики.

Історичний досвід кодифікацій морського права вказує, що тривалі терміни кодифікаційних робіт і багато невдач в цій галузі, виникали, як правило, в результаті помилкового уявлення про кодифікацію, як про повну зміну діючого морського права. Успіх досягався лише тоді, коли новий Кодекс розроблявся як підсумковий нормативний документ за попередній період законодавчої діяльності у галузі морського права. У сучасних умовах не можна скаржитися на недостатність нормативних актів і але, можна побачити наявність прогалин у національному морському законодавстві. В даний час кодифікація національного морського права необхідна як для уніфікації морського і річкового законодавства, так і для заповнення прогалин у законодавстві, і, насамперед, для впорядкування нині діючого нормативного матеріалу. Тому виявлення спірних питань сучасного національного морського права слід проводити на основі обговорення цього матеріалу, не випереджаючи результати обговорення складанням поспішних проєктів нових кодексів, статутів, інструкцій, положень і т. п.

При написанні статті автор спирався передусім на наявні праці радянських і українських юристів-міжнародників, присвячені як загальнотеоретичним сучасним міжнародно-правовим питань, так і безпосередньо проблеми кодифікації морських просторів. Це праці таких юристів: Гуреева С.А., Колодкина А.Л., Колосова Ю.М., В. Ф. Мешера, М. Е. Ходунова та інші.

За визначенням, кодифікація — це вид систематизації законодавства, який передбачає змістовну переробку (усунення розбіжностей і протиріч, скасування застарілих норм) нормативно-правових актів, що мають спільний предмет і метод правового регулювання та створення нового систематизованого нормативно-правового акту [7].

При кодифікації враховуються практика реалізації норм міжнародного права, рішення судових та інших органів, рекомендації науки, прогнози щодо тенденцій розвитку міжнародних відносин та міжнародно-правового регулювання. Кодифікація - один із способів вдосконалення міжнародного права, забезпечення його ефективності. Особливе значення має кодифікація для підвищення ефективності звичайних норм міжнародного права шляхом їх перетворення у договірні норми. Цікавим прикладом кодифікації є прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 р., в рамках якої об'єднані в єдиний узгоджений документ діючі, до речі, які не були застарілі на момент підписання Конвенції, норми Женевських конвенцій з морського права 1958

р., отримали договірне втілення звичайні норми, розроблені нові положення, присвячені раніше не врегульованим питань, - режим виключної економічної зони, режим Району (дна морів і океанів за межами національної юрисдикції) та його ресурсів, порядок морських наукових досліджень і т. д. Кодифікація норм міжнародного права завжди здійснюється на офіційному рівні, певною кількістю держав держав, допомогою скликання спеціальних міжнародних конференцій, або в рамках міжнародних організацій [6].

Україна здавна вважається морською державою, що обумовлюється її виходом до Чорного моря, а через нього – у Світовий океан. Це зумовлює наявність у берегів України морських просторів, які згідно з Конвенцією ООН по морському праву 1982 року класифікуються за правовими ознаками на внутрішні морські води, територіальне море, прилеглу та виключну (морську) економічну зони, а також континентальний шельф. На підставі положень вищезазначеної Конвенції ООН «З морського права» та Закону України “Про державний кордон” від 1991 року у внутрішніх морських водах та в територіальному морі діє повна національна юрисдикція України, а в прилеглий зоні поза державним кордоном України та на континентальному шельфі юрисдикція держави має обмежений характер [1]. На підставі принципів міжнародного морського права та національних актів законодавства України визначено правовий статус даних морських просторів.

Процес кодифікації морського права в національному законодавстві розпочався ще за радянських часів, коли навіть в Міжнародному морському праві цей процес не був започаткований. Кодифікація радянського морського права завершилася у 1929 р. прийняттям Кодексу торгового мореплавання Союзу РСР. В ньому отримали юридичне оформлення існували в той час суспільні відносини в галузі мореплавства. Перші значні зміни в Кодекс були внесені постановою ЦВК і РНК СРСР від 23 листопада 1930 р. у зв'язку з націоналізацією деяких категорій приватновласницьких судів, проведеної на підставі постанови ЦВК і РНК СРСР від 13 квітня 1930 р. Наступні постанови формально не торкнулися основного змісту та системи Кодексу. Зміна радянського морського права йшло головним чином по лінії видання нормативних актів, які діють паралельно з Кодексом [5].

У 1937 р., коли питання кодифікації радянського права стали в центрі уваги радянських юристів, М. Е. Ходунов висловив нову пропозицію про об'єднання всіх норм морського і річкового права в один кодекс з виділенням у ньому: а) загальних розділів. б) розділів, що стосуються виключно закордонного повідомлення, в) розділів про внутрішньому судноплаванні і каботажному плаванні. У 1945 р. М. Е. Ходунов знову пропонує виділити з спеціальних Кодексів і Статутів загальні норми, що відносяться до всіх видів транспорту, включивши їх у Цивільний кодекс, або створити Транспортний кодекс, в який увійшли б загальні постанови для всіх видів транспорту, а також правила з чинного Статуту залізниць, які не можуть бути поширені на морський та внутрішній водний транспорт. Спеціальні постанови про торговому мореплаванні і внутрішньому судноплаванні М. Е. Ходунов запропонував виділити в особливий Кодекс морського і внутрішнього судноплавання або включити їх у другу частину Транспортного кодексу [5]. Кодифікації морського національного права триває і по сьогоднішній час, оскільки цей процес не закінчився на міжнародному рівні – розробляються і приймаються нормативно-правові акти, які є необхідними і актуальними.

Неодмінною умовою успішного вдосконалення національного морського права є всебічне і глибоке знання того стану, в якому воно знаходиться. Приступаючи до перегляду діючих норм українського морського права, необхідно, насамперед, виявити їх з розрізнених джерел, об'єднати в одному збірнику, зробити доступними для огляду, розкрити явні недоліки, які підлягають негайному усуненню у порядку поточного законодавства, і зібрати зауваження щодо спірних правових питань, що потребують спеціальних досліджень.

Деякі фахівці з морського права в Україні вважають, що в національному законодавстві відсутня чітка регламентація режиму деяких категорій морських просторів. Якщо режим виключної (морської) економічної зони регламентовано Законом України “Про виключну

(морську) економічну зону”, то режим внутрішніх морських вод та територіального моря національним законодавством не визначено, хоча дані правові категорії знаходять своє відображення в Конвенціях ООН [2]. Перший крок в цьому напрямку вже зроблено. У Верховній Раді України на розгляді знаходиться проект Закону України “Про внутрішні води, територіальне море та прилеглу зону України” від 30.12.2002 р. № 2605. Метою поданого проекту є законодавче визначення статусу та правового режиму внутрішніх вод, територіального моря та прилеглої зони України, забезпечення охорони державного кордону України та захист навколишнього середовища [4].

Аналізуючи зміст законопроекту слід зазначити, що це перший акт законодавства, що визначає правовий статус та режим морських просторів України, при цьому відбувається чітка конкретизація внутрішніх морських вод України в системі правових категорій. Але разом з тим даний проект Закону має ряд суттєвих недоліків, які слід усунути в законодавчому порядку. Так, в висновках експертів зазначено, що більшість статей проекту дублюють відповідні статті ратифікованої Україною Конвенції ООН по морському праву (наприклад, проходження через територіальне море, правила мирного проходження через територіальне море, заходження у внутрішні територіальні води, права держави у прилеглий зоні тощо). Відповідно до пункту 1 статті 17 Закону України “Про міжнародні договори України”, укладені і належним чином ратифіковані міжнародні договори України становлять невід’ємну частину національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Одже, потреби для дублювання відповідних норм у Законі не має, тим більш, що таке дублювання обтяжує Закон великою кількістю статей, які вже належним [3]. Наступним визначальним аспектом в сфері визначення режиму морських просторів України є регламентація промислового добування живих та мінеральних ресурсів у внутрішніх морських водах, територіальному морі та прилеглий зоні. Слід зазначити, що дана сфера діяльності суб’єктів морського права в прилеглий, виключній (морській) економічній зонах, на континентальному шельфі спеціальними міжнародними актами законодавства не регламентована. З врахуванням того, що у вищезазначених морських просторах юрисдикція прибережної держави має обмежений характер, компетенція щодо видобутку живих та мінеральних ресурсів належить саме прибережній державі. У зв’язку з цим, аналізуючи положення законопроекту, законодавцем на наш погляд, не визначено чіткого комплексного підходу в регламентації даної сфери діяльності. Автори проекту Закону обмежились лише посиланням на Закони України, які визначають режим використання виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу і зупинились на питаннях економічної безпеки у зазначених морських просторах України, необхідності проведення екологічного моніторингу. Окремо законодавець зупинився на питаннях морських наукових досліджень. Тому, вважаємо, що для того, щоб даний проект Закону набув елементів комплексного підходу, слід більш детально визначити режим територіального моря та прилеглої зони саме в сфері промислового видобування морських мінеральних та живих ресурсів, а це в свою чергу дасть новий імпульс для діяльності суб’єктів господарювання і позитивно відобразиться на функціонуванні економіки.

Наступним аспектом, який заслуговує на увагу, є регламентація судноплавства по внутрішнім водним шляхам з точки зору функціонування системи “річка-море”. Оскільки в назві законопроекту присутня категорія внутрішні води, тому є необхідність регламентувати судноплавство у всіх водних просторах України, а не лише у внутрішніх морських водах. У зв’язку з вищезазначеним також слід відмітити, що на сучасному етапі розвитку водного транспорту України режим використання внутрішніх водних шляхів для судноплавства нібито здійснюється ще на підставі Статуту внутрішнього водного транспорту СРСР. Хоча, враховуючи те, що на сьогодні цей нормативно-правовий акт є застарілим, і взагалі не відповідає ні нормам, ні принципам міжнародного морського права. У Верховній Раді лежить проект нормативно-правового акту, який би усунув прогалини національного законодавства, це проект закону «Про

внутрішній водний транспорт». Законопроект містить норми, які сприятимуть розвитку даної галузі.

Висновок.

За загальним висновком експертів, за результатами розгляду в першому читанні законопроект “Про внутрішні води, територіальне море та прилеглу зону України” може бути взятий за основу з урахуванням висловлених зауважень і пропозицій. Загалом, процес кодифікації морського законодавства України відбувається не за логічною схемою, а хаотично, що в кінцевому результаті призводить не лише до невідповідності окремих положень актів законодавства, а іноді до такого становища, що систематизовані акти законодавства суперечать один одному.

Література:

1. Закон України «Про державний кордон» від 04.11.1991 № 1777-XII. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T177700.html
2. Закон України «Про виключну морську економічну зону» від 16.05.1995 № 162/95-ВР. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z950162.html
3. Висновок на проект Закону України “Про внутрішні води, територіальне море та прилеглу зону України”. Ел. ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2605&skl=5
4. Проект Закону України “Про внутрішні води, територіальне море та прилеглу зону України” від 30.12.2002 р. № 2605. Ел. ресурс. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1031-15>
5. В. Ф. Мешера, доктор юридичних наук Деякі питання кодифікації радянського морського права. Ел. ресурс. Режим доступу: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1128971>
6. Международное право. Учебник для вузов. Ответственные редакторы - проф. Г. В. Игнатенко и проф. О. И. Тиунов. - М.: - НОРМА-ИНФРА. - М, 1999. Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/mezhdunarodnoe-pravo-2/index.htm>
7. Ел. ресурс. Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/mezhdunarodnoe-pravo-2/33.htm>